

Granebo, eller förr Villa Kotta

av Erland Österberg 2009

Villa Kotta från väster (ungefär från nuvarande korsningen Parkvägen/Tungelstavägen)
Troligen byggd i början på förra seklet, döptes om till Granebo i samband med ägarbyte 1914.

Nuvarande Granebo, som

efter att ha färdigställts, troligen 1902, fick sitt första namn, Villa Kotta, sammankopplat med grosshandlaren och segelsömmaren C.C. Wetterlind. Om nu denne ägare satte namnet Villa Kotta är okänt, men tänkas kan att han genom yrket var influerad av England och i så fall skulle Kotta/Cotta ha att göra med det engelska ordet för en byggnad på landet, "cottage".

Wetterlind hade trots ett rätt litet hushåll både husa och kokerska samt gårdskar. Enligt uppgift skulle hustrun sköta eldningen i de 12 rummens kakelugnar och dessutom ha hand om hönsen vilket på den här tiden var kvinnans inkomstkälla.

Det talas om att den jättestora tomten redan då omgärdades av ett rött staket i akt och mening att barnen inte skulle "komma bort", det var mest skog omkring Villa Kotta vid den här tiden.

Tydligen, enligt gammal sed på sjön, så bjöd kapten då och då in de närmaste på fartyget till mat och dryck och någon gång om det var någon särskilt att fira, en större fest om något hade gått riktigt bra. Detta tog segelsömmaren upp och på Kotta kalasade man ofta och rikligt. Trots att man hade en egen kokerska, anställdes en från "stan", det var många inbjudna till de här årliga festerna, det talas om ett sextiotal som bjöds på festmiddag. Grosshandlaren Wetterlind hade många grannar som tittade in då och då och som hörde till traktens societet.

Villa Kotta såldes 1912 och 1914 ändrades namnet till Granebo och blev till hem för utvecklingsstörda män och barn. Tydligen ändrades detta, för när jag kom i kontakt med Granebo 1932 fanns det även kvinnliga interner där.

Grosshandlaren Wetterlind flyttade med familj och tjänarstab till Oscars församling i Stockholm och i mars 1914 kom fröken Hilda Elvira Wickström, (stavning enl. mantalslängd) från Botkyrka till Granebo eller om det fortfarande hette Villa Kotta. Hon var 1:a sköterska på ett hem för utvecklingsstörda barn i Slagsta, Asylen, där man även utbildade dåtidens "särskolelärare"

Kanske fungerade Granebo som en filial till hemmet i Botkyrka.

År 1924 kom sedan brodern, kassören Oskar Wilhelm Vikström, (stavning enl. mantalslängden) till Granebo från Stockholm. Syskonen var födda i Dänningelanda i Kronobergs län, Hilda 1866 och Oskar Wilhelm 1874.

Det är säkert några ännu levande Västerhaningebor som minns den då varande ägaren (?) Vikström. Min egen minnesbild av honom var den småländska dialekten och hans kroppsbyggnad. Han var lite korpulent, lätt rödhårig och med en liten röd mustasch.

Han gick varje dag till järnvägsstationen och hämtade posten. Han hade vanligtvis med sig en intern, vill minnas att det alltid var samma och jag vill då minnas att han hade en vit spets (hund) med sig. Denna och internen kom alltid traskande en bit efter Vikström. Tror inte att Vikström var så värst

sällskaplig av sig, minns bara när han var nere hos far Joel på odlingen som han höll på att iordningsställa och dryftade odlingsproblem.

Med tanke på Vikströms status så förmodar jag att pratandet gick i bara en riktning. Skall även inskjutas att Vikström åtminstone på sommaren var "ståndsmässig" klädd i vit kostym och vit stråhatt. Hörde dock aldrig att det "pratades" något om honom på samhället, han var tydligen respekterad av allmänheten.

Granebo - Vårdinrättning eller anstalt

När vi i mars 1932, efter bilresan från Uppland till Västerhaninge, fått ner fötterna vid Granelund, var det dags för mej att se var jag hade hamnat någonstans. Rätt snart upptäckte jag att bakom ett rött staket på andra sidan vägen, som jag senare fick veta gick till Håga Dansbana, fanns en värld som jag inte alls var bekant med. Nyfikna ögonpar följde med vart jag än gick, men ingenting gjordes, ingenting sades, det var bara ett tyst iakttagande.

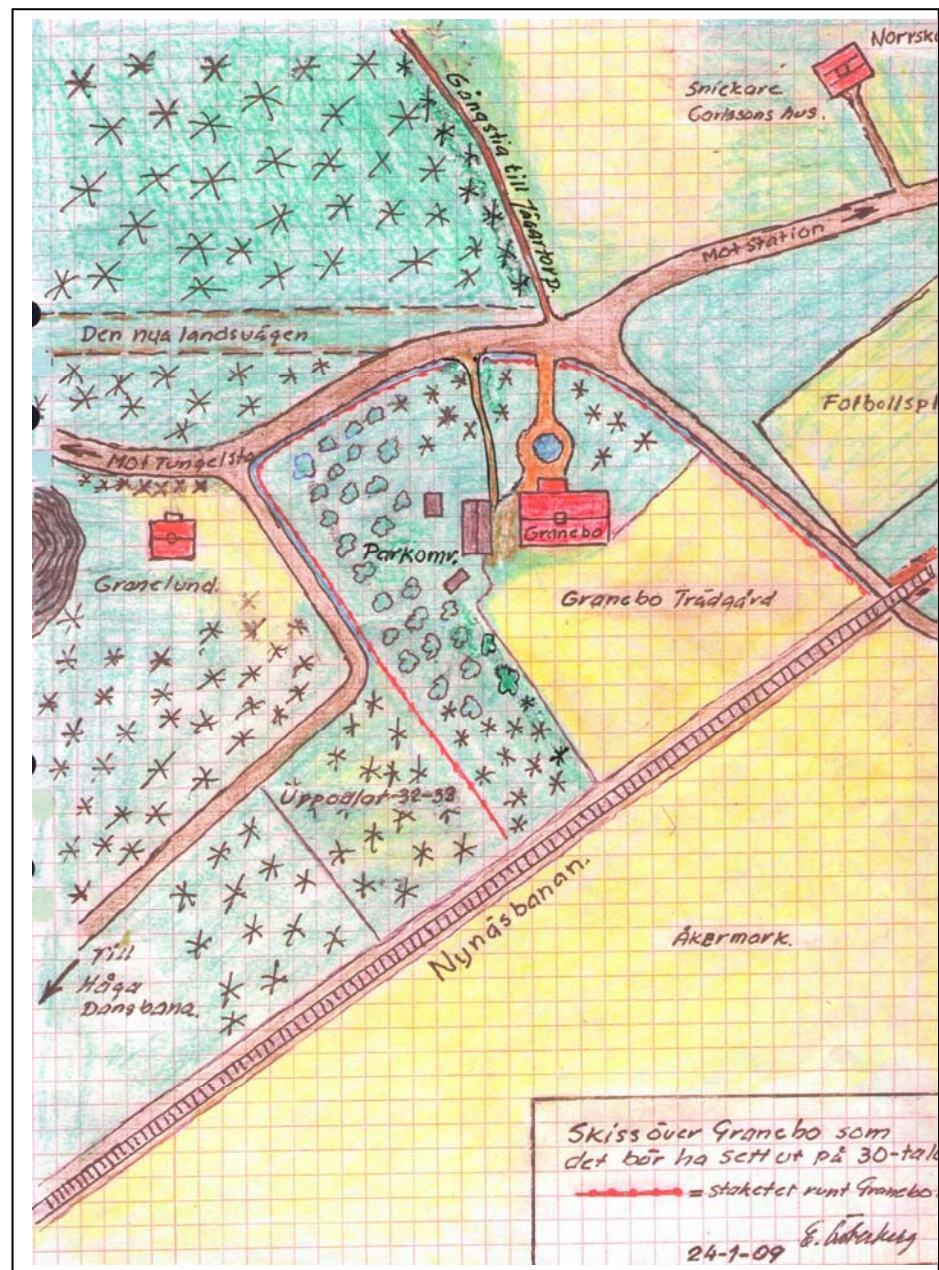
Så småningom ökades vetskapen om vad som fanns innanför staketet och det var onekligen en värld som var mycket främmande för mej.

När jag kommit igång med närvaron i skolan fick jag snart veta mera, dels vad stället hette. – alla varianter, och vilka som var därinne med varierande benämningar, hade nog svårt att förstå omfånget av det hela.

Eftersom min skolväg gick utmed hela detta röda staket ända ner till järnvägen, så fick jag liksom ett grepp om hur stort Granebo var och mera vad det stod för. Far och mor var kanske lite mer orienterade om verksamheten i fråga, men jag visste ingenting. Det var därför svårt att förstå vad det var för slags pojkar som stod där och storögt stirrade på det som rörde sig ute på vägen.

Far och mors förklaringar gav inga ledtrådar och eftersom de var mest undvikande så ökade nyfikenheten på allt som var därinne. Det fanns liksom en liten promenadstig innanför staketet och på den rörde sig då och då enskilda små grupper av pojkar, ofta tillsammans med någon som bar prägel av vårdare. Pojkarna såg "lillgamla" ut och i grupperna fanns de som var spastiker och även de som pratade något som verkade helt meningslöst.

Nyfikenheten på det som hände på Granebo liksom spädades på av att far Joel, i brist på annat arbete, åtog sig ett nyodlingsprojekt förmedlat av Granebos innehavare Vikström.

Det hela gick ut på att upp odla ett mindre skogsområde mellan Granebo och Håga Dansbana till potatisland. Skulle tro att det rörde sig om ca: 2000 kvm och uppgiften var att få bort befintlig skog och få undan den, med hjälp av stubbrytare dra upp alla stubbar, att rensa

bort stenar och rötter samt slutligen handgräva alltsammans. För detta erhöll far Joel en svindlande lön av fem /5/ kronor dagen...

Det här medförde för min del att jag vistades hos far då och då och därigenom fick en djupare inblick i vad som alltid rörde sig i parkområdet innanför staketet.

Det var svårt att få ett grepp om hur stort Granebo var, det fanns en stor trädgård där det odlades produkter för anläggningens egen räkning, fruktträdgård var också i vardande. Det verkade som om de mest försigkomna internerna deltog i trädgårdsarbetet allt efter förmåga.

Det fanns även en stor lekplats i själva parken. Härifrån odlingen kunde jag se de olika anläggningarna som fanns för internerna, --med en smula avund, aldrig en tanke på de förhållanden som var rådande där inne, själv hade jag inte ens en vanlig gunga. Som barn var man egoist, varför dom och inte jag?

Uppe vid Tungelstavägen som strök tätt intill Granebo, fanns ett småskogsbevuxet område med en liten gräsbevuxen öppen plats bland träden. Häruppe stod ofta internerna och såg på det som passerade förbi.

Bland de som ofta stod här kan nämnas "Professorn"!

Han stod alltid artigt till tjänst om han tillfrågades vilken dag det var, vilken namnsdag det var, när solen gick upp och ned, det för den tiden rätt omfångsrika kungahuset, – han var helt enkelt en levande almanacka. Vilket minne! I övrigt tror jag inte han var så värst medveten om tillvaron.

Vid den här tiden fanns det även en del kvinnor på Granebo. En som ofta höll till häruppe vid vägen kallades Dock-Eva, en förvuxen flicka som ständigt gick och bar på ett litet knyete, tydligen föreställande ett barn, småpratade och sjöng för det lilla knytet och det sades att hon en gång förlorat ett barn eller på annat sätt blivit av med det. Det sades också att Dock-Eva haft sin hemvist högre upp i hierarkin.

Det kanske skall framhållas att just när det gällde Granebo, så var ofta meningarna som: – Det sades.., – Jag har hört.., – Det var dom som sett.., osv. Hur mycket som helst, allt för att uttrycka det andra sett och hört --och gärna förstärka det intill abnormitet.

Granebo från öster, från järnvägen, Foto från 60-talet, huset revs 1966 och gav plats för ett antal hvreshus

Det fanns en annan intern där som jag minns mycket väl, förmodligen för att han avvek rätt mycket från de andra. Han kallades för "Ingenjör" och som jag då tyckte var ett snille. Hans ålder verkade att var så där 15 till 18 år, såg säker ut och förde sig korrekt.

Det är möjligt att hans handikapp var fördolt. I alla fall så visade han mej en liten elektrisk motor som han byggt och han kunde redogöra precis för hur han gått till väga. Med tanke på vad som fanns tillgängligt i Granebos vedbod, så var den här lilla motorn ett mindre underverk. Vid ett tillfälle hade han med sig ett ficklampsbatteri och visade att den gick som bara den.

Lite senare i livet, fick jag i en hobbytidning, syn på en ritning på en sådan motor, Det som var notabelt, var att tidningen var mycket gammal, tidigt 30-tal - ett märkligt sammanträffande.

En annan intern som kallades Lennart, var lite äldre än de andra, så där 25-30 år. Han passade inte riktigt in bland de andra, var i mångt och mycket ganska lik oss, men han drogs med en komplicerad kroppsdefekt som antagligen hade resulterat i att han vistades på Granebo. Han rörde sig fritt ute på samhället, hade eget rum i en annan byggnad på Granebo, var en snäll och trevlig kille, men hade naturligtvis problem med sin kroppsliga defekt.

Lennart, som också kallades för Lalle, fick senare i livet kliva utanför Granebostaketet, med hjälp av doktor Tretow och hovjägmästaren Helge Ax:son-Jonsson placerades han i en liten stuga på Fors, var lite springpojke åt skomakaren Rasmussen och blev senare eldare på Berga Slott.

Lennart avslutade sitt liv på 1990-talet på Parkvillan i Västerhaninge

Med den här kortfattade skildringen på ett tvärsnitt av klientelet vid Granebo, anser jag ha försökt att ge en bild av vad som rörde sig innanför staketet.

Jag håller nog före med tanke på tiden, tidigt 30-tal, att man får anse Granebo stå som exempel på den tidens mentalvård. Människosynen var ju helt annorlunda.

Strax för jul 1933, flyttade vi till eget boende uppe vid Jägartorp, där far och mor hade byggt. Gladast var nog mor Lisa, hon trivdes aldrig med den här närheten till Granebo, hade svårt med det som avvek från det generella. Hågkomster från Granebo och vad som där hände, blev i fortsättningen av mindre intresse för mej.

I senaste numret av Haningeglimtar, (Nr 1 2009), kunde jag läsa om de skålgropar som finns vid Granebos västra tomtgräns. Märkligt att jag inte la märke till dessa under min tid i trakten.

Efterskrift

Granebo föll av naturliga skäl i det närmaste helt i glömska, men kom osökt in i bilden igen vid sammanträffande med en äldre snäll gammal farbror, docent i psykologi, som föreläste för oss under studietiden i Umeå 1961/62, och undervisade även på Umedalens Sjukhus.

Under en lektion i beteendevetande, sade han följande:

"Ni ska veta pojkar, att det är inte innanför staketet som dom farliga finns, det är utanför."

Fotnot:

Här får vi en tänkbar förklaring på villanamnet "Kotta". Vid järnvägsstationen byggdes vid samma tidpunkt "Villa Vega", enklare att förklara med tanke på den tidens stora äventyrare Nordenskiöld. Vi har ju f.ö. en hel stadsdel i norra kommundelen döpt till samma namn.

I kyrkoböckerna på 1920-talet för Västerhaninge finns i Ribbyområdet dessutom en "Villa Alpha" där målarfamiljen Bucht bor under kort tid innan man emigrerar.

Vet någon något om denna byggnad?

Redaktören